

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE HARİCİYE NEZARETİNDE TENSİKAT VE BÜROKRATİK DEĞİŞİM (1908-1910)

Arif KOLAY*

ÖZ

Rejim değişikliği gerçekleştiren ve Anayasa'nın yeniden ilan edilmesini sağlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) ilk icraatlarından biri II. Abdülhamid dönemi kadrolarını temizleme çabasıdır. Devletin siyasi ve bürokratik üst düzey kadrolarında rüşvet ve yolsuzluğa bulaşmış, hafiyelik yapan isimlerin değiştirilmesiyle başlayan ve ardından daha alt seviyedeki memur ve askerleri hedef alan tasfiye süreci, eski rejiminin kalıntılarını ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. 1908 ve 1909 tensikatları tüm nezaret ve dairelerde, başkentte ve taşrada yapılmış; hatta dış temsilcilikler olan sefaretlere kadar uzanmıştır. Bürokratik yapıya yeni bir düzen getirmeden yetişmiş kadroların tensikatla nezaretlerden uzaklaştırılmaları, kısa süre içinde karmaşa ve kaosa yol açmıştı. Diğer nezaretler gibi, Hariciye Nezareti de tensikattan nasibini almış ve gerek merkezde gerek sefaret ve şehbenderliklerde önemli değişiklikler gerçekleştirilmişti. Yurtdışında buldukları sırada II. Abdülhamid'in hafiyelerince izlenen İTC kadroları, Hariciye Nezaretindeki tensikata da buradan başlamış ve ilk olarak hafiyeye teşkilatını sefaretlerden ihraç etmişlerdi. Sadece hafiyeleri tasfiye ile kalmayan tensikatla nezaretin dış ülkelerdeki yapılanması önemli bir reform sürecine uğratılmış; tasarruf adı altında çok sayıda sefaret kadrosu tasfiye edilmiştir. Bunun dışında Hariciye Nezaretinde de öncelikle Abdülhamid'e yakın isimler hedef alınmış ve bazı önemli merkezlerdeki sefaretlerin kadroları azaltılmış, sefirler görevden azledilmiştir. İTC'nin isteği doğrultusunda sefaretlerde gerçekleştirilen yeni yapılanmanın uluslararası güç dengelerini gözettiği açıktır. Buna rağmen, daha sonraki yıllarda meydana gelen dış politik gelişmelerde tensikatın etkilerinin aranması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hariciye Nezareti, İttihat ve Terakki, tensikat, bürokrasi, sefir, sefaret, tasarruf

IN II. CONSTITUTIONAL PERIOD, REORGANIZATION AND BUREAUCRATIC CHANGE IN THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS (1908-1910)

ABSTRACT

Having achieved regime shift and enabled the Constitution to be declared again, one of the first actions of Committee of Union and Progress (İTC) was to strive for cleaning up the staff of Abdul Hamid IInd period. Senior political and bureaucratic staff of the state had been involved in bribery and corruption, so the cleanup process starting from replacing those who had spied and proceeding to civil servants and soldiers of lower ranks aimed to do away with the remnants of the old regime. Severances of 1908 and 1909 were carried out in all offices and departments both in the capital and in the provinces; they were even extended to embassies, namely, foreign representatives. Severances of the trained and experienced staff without a new order had been brought to the bureaucratic structure would cause confusion and chaos before long. Like other

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, arif.kolay@dpu.edu.tr

offices, Foreign Office was also affected by the severances with major changes occurring both in the centre and in embassies and consulates. Having been stalked abroad by the spies of Abdul Hamid IInd, İTC staff started severances in Foreign Office from these spies and did away with the spying community in the embassies. Not stopping with the cleaning up of the spies, İTC proceeded with a significant reform in the structure of the foreign office abroad; many embassy positions were liquidated in the name of austerity. Besides, those in Foreign Office close to Abdul Hamid were primarily targeted and embassy positions in certain significant centres were decreased and envoys in charge were dismissed. These reforms in embassies upon the request of the İTC apparently observed the international power balances. However, the effects of the severances should also be searched in the foreign political developments in the later years.

Key Words: Foreign Office, Committee of Union and Progress, Severance, Bureaucracy, Envoy, Embassy, Austerity

Giriş

24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı, Anayasanın yeniden yürürlüğe konulması ve bir süre sonra da II. Abdülhamid (1876-1909)’in uzun süren saltanatına son verecek olan çok önemli bir gelişmedir. Bu gelişmenin mimarları İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin (İTC) önde gelen isimleridir. II. Meşrutiyet’le birlikte devlet yönetiminde önce dolaylı, ardından bizzat kabinede görev alarak doğrudan yer alan İTC kadrolarının ilk icraatlarından biri sivil ve askeri bürokraside gerçekleştirdikleri kapsamlı tasfiyedir. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra bir süre iktidarda doğrudan yer almasa da İTC yöneticilerinin istek ve talepleriyle önce en tepedeki isimler olmak üzere bürokrasiyi oluşturan memurlar ve ordu mensuplarına karşı bir temizliğe girişildi. 1908 Temmuz’unda başlayarak 1909 ve 1910 yıllarında da devam eden bürokrasi ve askerleri hatta ulemayı hedef alan tensikat, devletin işleyiş düzeninde sebep olduğu karmaşa ile önemli etki oluşturdu. Bu tasfiyeler özellikle bürokrasinin işleyişi açısından tam bir dönüm noktası oldu denilebilir.

İTC kadroları idarede etkili olur olmaz tensikata başlayarak 24 Temmuz’u izleyen birkaç gün içerisinde II. Abdülhamid döneminde yönetimde önemli görevlerde bulunmuş, çeşitli sebeplerle kötü bir şöhrete sahip isimleri tasfiye etti. 1909 yılında yasal alt yapısı hazırlanarak devam eden tensikat bütün nezaret ve daireleri içeriyordu. İlk olarak Saltanatı boyunca II. Abdülhamid’e bağlı kalmış üst düzey bürokrat ve askerler ilk ihraç edilenler oldu. İsimleri II. Abdülhamid’le özdeşleşen sivil ve askerlerin görevde kalmaları, İTC yöneticileri tarafından elbette kabul edilemez bir durumdu. Ayrıca Abdülhamid dönemi yönetiminin ardından 24 Temmuz 1908’de Anayasal düzene geçilmesine rağmen, aynı kadroların büyük oranda yerlerini korumaları İTC tabanında tepkilere yol açmaktaydı. Bu tepkilerin bir kısmı gösteriler biçimindeydi. Bir kısmı da eski rejimle anılan isimlerin, rüşvet ve yolsuzluğa bulaşan bürokratların yaka paça nezaret ve dairelerden atılmaları şeklinde oldu.¹ Bu gelişmeler esnasında bir kısım nazırlar tutuklanmıştı. Tepkiler arasında en dikkat çeken Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa’nın görevden alınmasını isteyen Bahriye zabıtlarınca gerçekleştirildi. Nitekim

¹ Abdülhamit Kırmızı, “Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilalinin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti”, *1908-2008 Jön- Türk Devrimi’nin 100. Yılı Uluslararası Kongre Bildirileri*, s. 2-4. hist.sehir.edu.tr/SiteAssets/Pages/Arastirma/.../Mesrutiyette_Istibdat_Kadrolari.pdf/21/01/sa. 10:10.

Paşa sonunda istifa etmek zorunda kaldı.² İstanbul ve taşrada yaşanan bu gelişmelerin bir karmaşaya ve asayiş sorununa yol açtığı açıktır. 1909 yılına kadar karmakarışık ve düzeni sarsacak biçimde gerçekleştirilen tensikat, bu tarihten sonra daha planlı programlı olarak sürdürüldü. Bazı nezaretler için yurtdışından uzmanlar getirildi.³ Bu nezaretlerde yabancı uzmanlarca hazırlanan teşkilat şemaları uygulanırken, bir kısım kurumlar için de doğrudan İTC kadroları veya onların yönetime getirdiği isimlerce tasarlanan planlar ve bunlara uygun tensikat yürütüldü.

Hariciye Nezareti'nde⁴ de benzer bir tensikat yapıldı. Özellikle sefaret ve şehbenderlikleri büyük ölçüde değiştiren düzenlemeler gerçekleştirildi. Tensikatın hem sivil bürokrasi hem de ordu üzerinde önemli etkisi olduğu açıktır. Bu çalışmada konuya daha sınırlı perspektifte yaklaşılmakta ve sadece Hariciye Nezaretinde gerçekleştirilen tensikat ve yeni yapılanma planı ele alınmaktadır. Konunun seçilmesindeki en önemli etken, İTC dönemindeki dış politikada yaşanan olayların daha iyi anlaşılabilmesi için Hariciye Nezaretinde bu süreçte meydana gelen gelişmelerin bilinmesi zorunluluğudur. Zira tensikat, nezaretin yurtdışı yapılanmasında değişikliklere yol açmıştır. Bunun yanı sıra konunun ele alınmasındaki bir diğer faktör de Hariciye Nezaretindeki tensikat hakkında bir çalışma yapılmamış olmasıdır.

1. 1908'de Tensikat ve Hariciye Nezareti

II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından İTC, devlet kadrolarında değişim için ilk adımlarını atmaya başladı. İlk olarak Said Paşa'nın⁵ sadrazamlıktan istifası, ardından kurulan Kâmil Paşa kabinesinin⁶ 16 Ağustos 1908'de açıkladığı hükümet programında savunulan tensikata uyarınca kurumların hemen tümünden memurların atılmasına devam edildi. Ağustos ayının ilk günlerinde tasfiyenin gerekliliğine dair Sultan II. Abdülhamid'den alınan irade yayımlandı. İradede memurların sayılarının gereğinden fazla olmasının yanında ehliyet ve yeteneklerinin de yetersiz olduğu vurgulanıyordu.⁷ Bürokratik tensikat tüm nezaret ve daireleri kapsıyordu. Dolayısıyla

² Aykut Kansı, *1908 Devrimi Elusive Transformation: The Revolution of 1908 in Turkey*, (Çev. Ayda Erbal), İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 160-161.

³ Maliye Nezareti için Fransa'dan Laurent, (Erkan Tural, "Osmanlı Posta Bürokrasisi 1908-1914", A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 28, S. 46, Ankara, 2009, s. 209), gümrükler için Crawford, Posta ve Telgraf İdaresi için Sterpin adlı uzmanlar getirildi (Feroz Ahmad, *1909-1914 İttihat ve Terakki*, (Çev. Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul Tarihsiz, s. 114-115). Belçika'dan getirtilen Sterpin'in Posta Genel Müdürlüğüne tayini saray tarafından onayladı. Ve Maliye Nezaretine sözleşme yapması için yetki verdi (9 Ağustos 1909 / 21 B 1327, *Tanin*, nr. 334, s. 2).

⁴ Hariciye Nezareti II. Mahmud döneminde Reisülküttâblık'ın dönüştürülmesiyle kuruldu. İlk nazır olarak Reisülküttâb Ahmed Âkif Efendi atandı ve Babıali ve Mabeyn'de yapılan törenlerden sonra 12-13 Mart 1836'da göreve başladı. Nezaretin çalışma yeri olarak Viyana Sefiri Rıfat Bey konağı tahsis edildi. Nazıra eski gelirlerine dokunulmamak kaydıyla gümrük fazlasından 15.000 kuruş maaş bağlandı. Ayrıca, nazıra gördüğü işlerde yardımcı olmak üzere bir müsteşarlık kuruldu ve Mustafa Reşid Efendi (Paşa) ilk müsteşar oldu. Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren yayınları, İstanbul, 1993, s. 78-79.

⁵ Said Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya Kurşun, *Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasî Hayatı, İcratı ve Fikirleri 1838-1914)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991; "Said Paşa, Küçük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 576-578.

⁶ 7 Ağustos 1908 / 10 B 1326, *Tanin*, nr. 7, s. 1.

⁷ Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s. 77, 82.

Hariciye Nezaretinde de eski dönemin temsilcilerinin temizlenmesine başlandı. Kâmil Paşa'nın kabinesinde Hariciye Nazırlığı koltuğunda oturan isim Ahmed Tevfik Paşa'ydı.⁸ Nezarete uygulanacak tensikat için bir defter hazırlandı.⁹ *Tanin* gazetesi, Hariciye Nezaretindeki tensikatta ana memuriyetler için 80-100'er lira maaş tahsis edilip, 1880/1881 maaş kararnamesinin üstüne çıkarıldığı halde, kalemlerde çalışanlara aynı düzenlemede öngörülenden az aylık tahsis edildiğini ve bu nedenle sadrazama başvurular olduğunu yazdı.¹⁰ Hazırlanan tensikat planı 26 Ağustos'ta toplanan Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüş ve uygun bulunmamıştır.¹¹ Kabinenin tensikat planını olumlu bulmamasında *Tanin*'in haberinde belirttiği gerekçenin de etkisinin olması ihtimali vardı. Ancak, kanımızca en önemli neden II. Abdülhamid dönemi sefaret yapılanmasına fazlaca dokunulmamasıydı. Aşağıda görüleceği üzere yeni plan Hariciyenin dış yapılanmasını önemli ölçüde değiştiriyordu.

Meclis-i Vükelâ'da kabul edilmediğinden yeniden hazırlanan tensikat planının hükümetçe değerlendirildiği haberini veren *Tanin*, maaşlardaki indirimle ayda 1.230 lira, kadro dışında kalacak memurlar nedeniyle de 1.080 liralık bir tasarrufun söz konusu olduğunu yazdı. *Tanin*'in haberine göre, büyükelçilerin maaşı 200, tahsisat ve masrafları da 190 lira olacaktı.¹² *Tanin*, maaşlardaki indirim ve memur tensikatiyla sağlanacak faydaya odaklanırken, gerçekte Hariciye Nezaretinde tasfiye çoktan başlamıştı. Avrupa gazetelerine verilen para yardımları, elçilikler emrine verilen örtülü ödenekler kaldırılmış, yani sefaretlerde görev alan hafiyelerin mali kaynağı kesilmişti.¹³ Konuyla ilgili olarak öncelikle nezaretin yurtdışı örgütlenmesi için hazırlanan tensikat planına değinmek gerekmektedir. Çünkü Hariciye Nezareti diğer nezaretlerden farklı olarak yurtdışı ve merkez örgütlenmesine sahiptir.

Planda sefirlerden başlayarak hemen hemen tüm sefaret çalışanlarının maaşlarında indirimin yanında kimi merkezlerdeki memur ve kâtip sayısı da azaltılıyordu. Başta Paris sefreti olmak üzere Londra, Petersburg, Berlin, Viyana, Roma ve Tahran sefaretlerinde ve Bulgaristan Komiserliğinde tensikat gerçekleştiriliyordu.¹⁴

Sadece tahsisat ve maaşlarda indirim yapılmadı; daha 6 Ağustos 1908'de sefir ve maslahatgüzarlara azledildikleri bildirilmişti. Görevden alınanlar arasında Avrupa'nın önemli merkezlerindeki sefirler vardı.¹⁵ Bunlardan biri Ocak 1896'dan beri Paris sefiri olan Salih Münir Paşa'ydı.¹⁶ II. Abdülhamid'in en sadık bürokratları arasında yer alan Salih Münir Paşa, Paris'te bulunduğu dönemde Fransa ile kendisine

⁸ Ahmed Tevfik Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nurten Çetin, "Son Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa", Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016.

⁹ *Tanin*, diğer gazetelerin Hariciye Nezaretinin tensikat defterinin sadrazama sunulduğuna dair haberlerinin doğru olmadığını yazdı. Hariciyedeki komisyon henüz görevini tamamlamamıştı *Tanin*, nr. 19, (22 B 1326/20 Ağustos 1908), s. 4.

¹⁰ *Tanin*, nr. 24, s. 2 (27 B 1326/25 Ağustos 1908).

¹¹ Tural, *a.g.e.*, s. 79.

¹² *Tanin*, nr. 26, s. 2 (29 B 1326/27 Ağustos 1908).

¹³ Kansu, *a.g.e.*, s. 191.

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ. HR, 415/18, Lef 1 (18 Ş 1326/14 Eylül 1908)

¹⁵ Kansu, *a.g.e.*, s. 191.

¹⁶ Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İsis Yayınları, İstanbul 1999, s. 66; Salih Münir Paşa ile ilgili geniş bilgi için ayrıca bkz. Salih Münir Paşa (Çorlu), *Geçmiş Zamanlar -II. Abdülhamid Devri Osmanlı Diplomasisi İstanbul ve Paris Hatıraları-*, (Haz. Ali Birinci-Selma Günaydın), TTK yayını, Ankara 2015.

bağlı Belçika ve İsviçre'deki İttihatçıların bu ülkelerden çıkartılmalarını sağlamıştı. Paris'teki İTC önderleri ve adı geçen iki ülkedeki cemiyet mensupları da sefarete ait kaynakları kendi çıkarları için kullandığı gerekçesiyle Paris sefiri Salih Münir Paşa'nın görevden alınması için İstanbul'a telgraf göndermişlerdi. Washington elçisi Mehmed Ali Bey¹⁷, 11 Ağustos'ta azledildi. II. Abdülhamid'e bağlılığıyla bilinen Mehmed Ali Bey hakkında İstanbul'da telefon santrali kurmak isteyen Amerikalı girişimcilerden komisyon aldığı söylentisi vardı. Yerine İTC'li olan New York Konsolosu Münci Bey, maslahatgüzar statüsünde atandı. Bükreş Sefiri Hüseyin Kâzım Bey¹⁸, 15 Ağustos'ta Washington sefirliğine tayin edildi.¹⁹ Bunların dışında diğer önemli merkezlerdeki sefirler birer birer azledildiler. Yerlerine yeni isimler atandı. Eylül ayında Azaryan Efendi Belgrad'a, Osman Nizami Paşa²⁰ Berlin'e tayin edildi. Temmuz 1908'de Abdülhamid Bey Brüksel'e atanan isimdi. Petersburg sefiri Hüseyin Hüsnü Paşa görevden alındı ve yerine Turhan Hüsnü Paşa tayin edildi.²¹

Hariciye Nezaretinin dış temsilciliklerindeki tensikatın mali boyutuna bakıldığında önemli miktarda tasarruf edildiği söylenemez; ancak, daha önce belirtildiği üzere öncelikli hedef İTC mensuplarının Avrupa'da buldukları sırada faaliyetlerini izleyip başkente rapor eden hafiyelerdi. Öncelikle bunların tahsisatları kesildi. Hafiyeler hemen hemen tüm sefaret ve şebkenderliklerde vardı. Bulgaristan Komiserliği de dâhil olmak üzere hafiyelerin bulunduğu sefaretlerin 211 liralık hafiye tahsisatı derhal kesildi. Aynı zamanda bazı sefaretlerdeki kimi memurlar azledilirken, Avrupa'da düzenli rüşvete bağlanmış bazı gazetelere verilen yaklaşık 82 liranın da ödenmemesi kararlaştırıldı.²² Devlet bütçesinden karşılanacak ziyafet, posta, telgraf ve mefruşat dışında tüm masraflar sefir ve komiserlere ait alacaktı ki bu nedenle Bulgaristan Komiserliğine maaşlar için 100 lira ve 50 lira ilave tahsisat, Çetine sefirine maaşlar için 80 lira ve diğer harcamalara karşılık 40 lira tahsis edilmişti. Bu arada Bulgaristan Komiserliğine Şekib Bey, Çetine sefaretine Baki Bey tayin edildi.²³

Sefaretler, şebkenderlikler başta olmak üzere Hariciye Nezaretindeki bütün tensikat ve teşkilat yapısı nezaretin tabiiyet müdürü, muhasebeci, tahrirat-ı hariciye

¹⁷ II. Abdülhamid'in en yakın adamı Arap İzzet Paşa'nın oğludur. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dönem Washington Büyükelçiliği'ni yapmıştır. Abdülhamid'in 1909'da tahttan indirilmesinden sonra Şam'a yerleşen Mehmed Ali Bey, 1932'de Suriye'ye cumhurbaşkanı oldu ve 1936'da Fransızların baskısıyla Lübnan'ın Suriye'den ayrılıp ayrı bir devlet haline gelmesini kabul etti. Murat Bardakçı, "Abdülhamid'in Washington Elçisi Lübnan'ı Verip Suriye'ye Cumhurbaşkanı Olmuştu", *Hürriyet*, 23 Temmuz 2006.

¹⁸ II. Abdülhamid'in birinci kâtipliğini de yapmış olan Hüseyin Kâzım Bey daha sonra Bükreş, Washington, Moskova, Londra ve Roma elçisi olmuştur. Görev yaptığı yerlerle ilgili raporlar tutmuş ve seyahatnameler yazmıştır. Bu seyahatnamelerle ilgili geniş bilgi için bkz. Turgay Anar, *Viyana'dan Londra'ya -II Abdülhamid'in Kâtiibi Hüseyin Kâzım'ın Viyana, Almanya, Moskova Seyahatnameleri-*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2016.

¹⁹ A. Kansu, *Aynı eser*, s. 191-195.

²⁰ Osman Nizami Paşa Berlin sefiri olduğu dönemde Ermeni meselesi ile ilgili çalışmaları olmuştur. Alman Dışişleri Bakanı Osmanlı Devleti'nin Berlin Sefiri Osman Nizami Paşaya Ermeni meselesinde Osmanlı Devleti'nin galeyana gelmemesi ve Ermeniler için acilen bir şeyler yapması gerektiğine ilişkin tavsiyede bulunması üzerine konuyu 19 Nisan 1913 tarihli telgraf ile Osmanlı Devleti'ne rapor etmiştir. Ömer Lütfi Taşcıoğlu, "Almanya'nın Osmanlı Devleti Dönemindeki Ermeni Politikaları", *Gazi Türkiyat*, Güz 2016/19, s. 191.

²¹ Kunalalp, *a.g.e.*, s. 45-46.

²² BOA, İ. HR, 415/18, Lef 1 (18 Ş 1326/14 Eylül 1908).

²³ BOA, İ. HR, 415/18-1326/Ş-1 8, Lef 4 (23 Ağustos 1324/5 Eylül 1908).

kâtibi, divan-ı hümâyun mütercim vekili, mektubî-i hariciye, müsteşar, sicill-i ahval müdürü, umur-ı şehbenderi müdürü ve hukuk müdüründen oluşan komisyonca hazırlandı. Dış temsilcilikler ve merkezdeki bütçeyi kısıtlayan komisyon üyeleri, *Tanın*'in haberinde yazdığı gibi, sefirlerle aylık 200 ve tahsisat adı altında 160 olmak üzere toplam 360 liralık bütçe ayırmıştı. Sefaretlerin telefon, kırtasiye, araba, gazete ve hademe ücreti gibi masrafları bu tahsisat kapsamında sefirler tarafından ödenecek; ancak, sefarethaneler kira, teşrifat, posta, telgraf ve ziyafet masrafları ayrıca hükümetçe karşılanacaktı. Bunların dışındaki masraflar için sefaretlerin Hariciye Nezaretinden izin almaları gerekmektedir. Bükreş, Atina ve Belgrad sefaretlerine önemlerine binaen 100'er lira maaştan başka tahsisat adıyla da 100'er lira ayrıldı. Buna karşılık Brüksel, Stockholm, Lahey ve Madrid sefirlerine 100 lira maaş ve 50 lira tahsisat olmak üzere toplam 150'şer lira ödenecekti. Bunun yanı sıra orta elçilerin tahsisatları da belirlenmiş, ayrıca sefaretlerde istihdam edilecek kâtip ve diğer çalışanların sayısında kısıtlamaya gidilmişti. Sefir ve diğer çalışanların maaşları çoğunlukla hükümetin şeref ve haysiyetine uygun olarak tensik edilmişti; bir kısmı tamamen kadro dışında kalanlar ve gereksiz masrafların kesilmesiyle yaklaşık aylık 385 liralık tasarruf sağlanıyordu.

Şehbenderlikler için de ayrı bir plan hazırlanmıştı. Ticaret ve siyaset açısından önemli merkezlerde açılmasına dikkat edilerek şehbenderler, başşehbender, birinci ve ikinci sınıf şehbender, şehbender vekili ve kañçılar adlarıyla 5 sınıfa ayrıldı. Bu tasnife göre, başşehbendere sefaret müsteşarı derecesinde 50, birinci sınıf şehbendere başkâtibe kıyasla 30 ve ikinci sınıf şehbendere ikinci kâtip seviyesinde 20 ve şehbender vekiline üçüncü kâtip gibi, 15 lira tahsis edildi. Kañçılara da 10 lira maaş verilmesi söz konusuydu. Hademe, araba, kırtasiye vs. masraflarına karşılık olarak da baş şehbenderlere yer ve önemine göre ilave 10 ile 60, birinci ve ikinci sınıfa 5-10 lira ayrıldı. İran'daki şehbenderlere 15'er lira; şehbender vekillerine 5 lira ödenecekti. Bombay ve Tebriz'in uzak olması nedeniyle burada görev yapacak kañçılar ise 5'den 15 liraya kadar tahsisat alacaktı.

Abdülhamid döneminde faaliyette bulunan ancak İTC yönetimince uygun görülmeyen 36 başşehbenderlik sayısı 9'a indirildi, kalanı birinci ve ikinci sınıftan şehbenderliğe ve hatta şehbender vekâletine düşürüldü. Tensikat sonucunda şehbenderlikler, 9 başşehbenderlik, 15 birinci sınıf, 17 ikinci sınıf şehbenderlik ve 14 şehbenderlik vekâleti ve 17 kañçılardan oluşmaktaydı. Böylece daha önce kurulmuş başşehbender ve şehbenderlikler ile şehbender vekâletlerinden 21 adedinin kapısına kilit vuruldu veya yakındaki şehbenderliğe ilhak edildi. Bulgaristan'da Varna ve Rusçuk tüccar vekâletleriyle, Sofya ticaret müdürlüğüne 20'şer lira maaş ve 5 lira tahsisat verilmişti. Vidin tüccar vekâletine 15 lira maaş ve 5 lira tahsisat, Adakale müdüriyetine de 20 lira maaş tahsis edildi. Bu şekilde lağvedilen memuriyetlerin maaş, tahsisat ve kiraların toplamı olarak 681 lira tasarruf ediliyordu; ancak, yeni şehbenderlik sisteminde yer alanların 279 liralık ödenekleri nedeniyle gerçek tasarruf yılda 402 liraydı.²⁴

Hızla tamamlanan nezaretin merkez teşkilatındaki tensikat raporu dış temsilciliklerinkinden önce tamamlanmıştı ve nazır Ahmed Tevfik Paşa tarafından Sadrazam Kâmil Paşa'ya sunuldu.²⁵ 10 Eylül 1908'de toplanan kabine Hariciye Nezaretine ait tensikat raporuna, Lahey, Brüksel ve Madrid sefirlerinin maaşı ve kâtip

²⁴ BOA, İ. HR, 415/18, 1326/Ş-18, Lef 6 (26 Ağustos 1324/8 Eylül 1908).

²⁵ BOA, İ. HR, 415/18, 1326/Ş-18, Lef 4 (25 Ra 1326/22 Ağustos 1908).

sayısını değiştirerek müdahale etti.²⁶ Bu değişiklikten sonra Sadrazam Kâmil Paşa'nın başkanlığındaki hükümetin onayladığı tensikat raporu aynı gün Yıldız Sarayı'na gönderildi. Sultan II. Abdülhamid, sefaretler ve şebenderlikleri değiştiren, hafiye teşkilatına son veren ve kendi saltanatında oluşturulan dış temsilcilik yapılanmasının lağvedilmesine onay verdi. Tensikat kararına dair padişahın iradesi Ağustos 1908'de Mabeyn Başktipliğine getirilen Ali Cevad Bey imzasıyla hkmete iletildi.²⁷

Hariciye Nezareti'nde II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra gerçekleştirilen tensikat nedeniyle bir kısım memur kadro harici bırakılırken, bir yandan da yeni kadro alımları gündeme geliyordu. Nezarete ortaya çıkan memur açığı yeni alımlarla kapatılmak istendiyse de hükümetçe kabul edilmedi. Tensikat hakkındaki kararın saptırılmadan uygulanması ve diğer nezaret ve kurumlarca da örnek alınmasına sebebiyet vereceği gerekçesiyle reddedildi.²⁸ Ancak, hükümetin kararı kısa sürede değişti. Hariciye Nezaretinin biraz daha daraltılmış yeni memur talebi kabul edildi. Tensikat evrak müdür muavinliği yapmış Zhd Efendi'nin Evrak Odası mmeyyizliğine 18 lira maaşla atanması ve kdemleri artarak birinci sınıfa yükseltilecek iki memura verilecek 4'er liranın da o sırada hazırlanan 1909 bütçesine dâhil edilmesi onaylandı.²⁹

Bu arada Hariciye Nezaretindeki tensikatın sonuçları Meclis-i Mebusan'da görüşülen bütçede de görülmekteydi. Hariciye Nezareti'nin merkezi idaresinin maaş ve masrafları 1908/1909 senesi bütçesinde 82.565, sefaret ve şebenderliklerin 165.160 olmak üzere toplam 247.724 lirayken, tensikat neticesinde gerçekleşen tasarruf gazetelerde özellikle vurgulandı. 1909/1910 yılı bütçesi için merkezinki 66.195, sefaret ve şebenderliklere ayrılan denek 164.144 liraydı. Toplam meblağ 230.219 lira olarak gerçekleşmişti. Hatta Meclis-i Mebusan Maliye Encümeni biraz daha kesinti yapmış ve 216.678 liraya indirmişti.³⁰

2. Hariciye 1909 Tensikati

Nezaretlerde kurulan komisyonlar aracılığıyla yapılan tensikat devam ederken, Aralık 1908'de Meclis-i Mebusan'a bir önerge sunuldu. Bu önergeyle tasfiyenin hazırlanacak yasayla gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı.³¹ Böylece tensikatta ikinci dalga başladı. 1908 yılı Aralık ayında Mamretlaziz mebusunun önergesi ile tensikatın yasal temeli oluşturulmaya başlandıktan kısa bir süre sonra, Kâmil Paşa kabinesinden daha ayrıntılı bir tasfiye planı içeren hükümet programı ile Hüseyin Hilmi Paşa, 13 şubat 1909'da sadaret koltuğuna oturdu. Bu sırada Meclis-i Mebusan'da tensikat ve nezaretlerin yeniden yapılanmasını içeren teşkilat planı hakkındaki görüşmeler sürmekteydi. Biga Mebusu Arif İsmet Bey, kendisinin Hariciye encümeninde görev aldığını ve 1908 tensikatında baştaki kişinin ithamıyla memurların görevlerine son verildiğini ve bir kaideye uyulmadığını ne sürdü. İngiltere'de aynı nezarete sadece 56 kişi çalışırken, Hariciyede ilerinde 80'er kişinin çalıştığı 56 evrak odası bulunuyordu. Hariciye Nezaretindeki 1908 tensikatında mağdur olan memurlar bir

²⁶ BOA, İ. HR, 415/18, 1326/ř-18, Lef 8 (27 Ağustos 1324/10 Eylül 1908).

²⁷ BOA, İ. HR, 415/18, 1326/ř-18, Lef 10 (14 ř 1326/11 Eylül 1908).

²⁸ BOA, MV, 121/46 (21 L 1326/16 Kasım 1908).

²⁹ BOA, MV, 132/16 (9 Za 1326/3 Aralık 1908).

³⁰ *Tanin*, nr. 329, (16 B 1326/14 Ağustos 1908), s. 3.

³¹ Tural, *a.g.e.*, s. 78-88.

miting düzenlemiş ve üst düzey yöneticilerle konuşmak istemişlerdi. Yöneticilerce konuşabilen temsilciler yeniden kadroya alınmışlardı; ancak, diğerleri sıkıntı çekmeye devam etmekteydi. Arif İsmet Bey, bu nedenle tensikatin mutlaka bir nizama göre gerçekleştirilmesini savunmaktaydı.³² 24 Temmuz'dan sonra girilen ve düzensizce yapılan tensikata 1909 yılından itibaren bir çeki düzen verilmeye başlandı. 31 Mart Vak'ası'nın ardından çalışmalar hızlandırıldı ve nezaretlerde komisyonlar kurularak planlı bir şekilde yürütüldü. İTC yönetimi, memurların sicillerinin incelenmesini, II. Abdülhamid döneminde hafiyelik ve jurnalcilik yapanların tespit edilip, şaibeli olanların ayıklanmasını istiyordu.³³

Mecliste kabul edilen tensikat yasasına göre, cevaz-ı istihdam, yani "istihdam edilebilir" kararı bulunan; ancak, mazuliyet maaşı için yeterli hizmet süresi bulunmayanlara bir iş tedarik edinceye kadar geçinmeleri için ikişer aylık tazminat verilmesi söz konusuydu. Tensikat komisyonları memurları üç sınıfa ayıracak, birinci sınıfta istihdam olunacaklar, ikinci sınıf memuriyet açıldıkça istihdam olunacaklar ve üçüncü sınıf tamamen kadro dışı kalacaklardan oluşacaktı. Kötü ahlaklı, yani hafiyelik vs. yapanlara tazminat verilmeyecekti. Ehliyetsizlikleri nedeniyle istihdam edilmeyecek ikinci sınıftakilerden emekliliği gelenler tekaüd edilecekler³⁴; hizmet süreleri 25 yıl olan ve emeklilik için şartı 30 yılı tamamlamayanların beş senelik aidat bedelleri hükümetçe karşılanacaktı. Diğerlerine ise hizmet sürelerine göre tazminat ödenecekti.³⁵

Meclisteki görüşmelerin ardından tensikatta yeni bir sürece giriliyordu. Birazdan izah edileceği üzere tensikatin sonuçlarına bakıldığında 1908 yılındaki plansız uygulamadan farklı olarak bu kez daha düzenli ve geniş kapsamlı olacaktı. Böylece 1909 Ağustos ayında ciddi bir tasfiye süreci başladı. Tensikat kanununun yayımlanmasından sonra Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyân'dan seçilen üyeler nezaret tensikatları için hazırlıklara girişti.³⁶ Tüm nezaret ve dairelerde kurulacak komisyonlar tensikat ve ardından teşkilat düzenlemesi yapacaklardı. Dairelere, komisyonları için isimleri belirlemeleri talimatı verildi.³⁷

1 Ağustos 1909'da üyelerinin isimlerinin belli olmasından sonra³⁸ kurulan komisyonlarca, nezaret ve dairelerde olabildiği kadar çabuk tensik ve emeklilik işlemleri yapıldı. Âyândan Galib Bey ile Mebusandan Ali Münif Bey, tensikat için görevlendirilmiş ve bir rapor hazırlamışlardı. Ali Münif Bey'e göre inkılâp geçiren bir idarede tensikat kadar güç, yıpratıcı, vebal alıcı vazife olamazdı.³⁹ Nezaretler için tespit edilen komisyonların, tensikata 10 Ağustosta başladıkları⁴⁰ açıklansa da anlaşıldığı

³² *a.g.e.*, s. 88-91.

³³ Taha Toros, *Ali Münif Bey'in Hâtıraları*, İsis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 43.

³⁴ Mülkiye Tekaüd Sandığı emekli edilen Hariciye mensuplarının yaşlılık aylıklarını hesaplayıp ödeyecekti. Mülkiye Tekaüd Sandığı ile ilgili geniş bilgi için ayrıca bkz. Nursel Manav, *Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890)*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014.

³⁵ Tural, *a.g.e.*, s. 99-100n.

³⁶ Erkan Tural, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adliye ve Mezâhip Nezaretinde Bürokratik Reform", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Cilt 57, Ankara, 2008 s. 234.

³⁷ BOA, BEO, 3604/270274, Lef 1 (7 B 1327/25 Temmuz 1909).

³⁸ Erkan Tural, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'nde Bürokratik Reform", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 31, 2008, s. 212.

³⁹ T. Toros, *Aynı eser*, s. 42-43.

⁴⁰ BOA, BEO, 3524/271766, Lef 1 (8 Ş 1327/25 Ağustos 1909).

kadarıyla bu tarihten önce kurumlarda tasfiyeye girilmişti.⁴¹

Diğer kurumlarda olduğu gibi, Hariciye Nezareti Tensikat Komisyonu üyeleri de belirlendi. Âyân Mavrokordato Efendi, Mebus Rahmi Bey, Hariciye Nezareti Müsteşarı Azaryan Efendi, Hariciye Nezareti Hukuk Müşaviri Şadan Bey, Hariciye Nezareti Tabiiyet Müdürü Salim Bey komisyona seçildi.⁴² Komisyon hemen çalışmaya başladı ve Ağustos sonuna gelindiğinde kadro dâhili ve harici bulunan tüm memurların hafta sonunda nezarete hazır bulunmaları istendi.⁴³ *Tanin*, bunun sebebini yazmasa da muhtemelen tensikatla ilgili karar verebilmek amacıyla çağrılmışlardı. Zira Hariciye Nezareti Tensik Komisyonu ilginç bir yöntem izliyordu. Daha önce nezaretin kalem müdürlüklerinden birer memur ve kâtip kadrosu için isim isteyen komisyon üyeleri bu kez her kalemden gizli oy ile tayin edilecek üç kişinin ismini daha istemişti. Bu üç kişi de bir memurun ismini verecekti. Bu memurun adı, daha önce kalem müdürlerince verilen isimle karşılaştırılacaktı.⁴⁴ Komisyonun kadro dışında kalacak bazı memurların seçimini bu şekilde yaparak, sorumluluğun bir kısmını aynı mesaiyi paylaşan memurlara yönlendirdikleri görülmektedir.

Nihayetinde komisyon, nezaretin yurt dışı örgütlenmesiyle ilgili çalışmalarını büyük ölçüde tamamladı.⁴⁵ Şehbenderliklerde de 1908 yılındakine ilave tasfiye yapıldı ve görevden alınanların yerlerine yeni isimler atandı. Gazeteler, Tiflis Başşehbenderliğine Bâbîâli Hukuk Müşavir Muavini Cafer, Odessa Başşehbenderliğine Umur-ı Hukukiye Muhtelit eski müdürü Atif, Marsilya Başşehbenderliğine Umur-ı Şehbenderi eski müdürü İsmail hakkı Beyler tayin edildiğini yazdı.⁴⁶

Yurt dışı yapılanmasındaki tensikatın ardından merkezde de tasfiye yapıldı. Hariciye Nezaretindeki tensikat neticesinde üst düzey kadro yeni görevlerine tayin edildi. Hariciye Nazırı Mehmed Rifat Paşa'nın, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya sunduğu tensikat komisyonu kararına göre, Müsteşar Azaryan Efendi ve muavini Nail Bey, Şifre Müdürü Raşid Bey, Sicill-i Ahval Müdürü Ali Rıza Bey koltuklarını koruyordu. Kalem-i Mahsus Müdürü Salih Bey İstişare Odası Müdürlüğüne getiriliyor, kapatılan Tahrirat-ı Hariciye serhülafası Hason Efendi, Umur-ı Siyasiye Şube Müdürü olarak atanıyordu. Tercüme Şubesi Müdürü Ağâh Bey, yerinde kalırken, Avram Efendi Matbuat Şubesi muavinliğinden müdürlüğe terfi ediyordu. Umur-ı Şehbenderiye Müdürlüğüne Nikoladi Efendi, Marsilya başşehbenderliğine Rıza Bey tayin ediliyordu. Diğer isimler Ohannes Şekip Efendi, Tabiiyet Şubesi Müdürü Ahmed Salim Bey, Mehmed Kenan Bey, Raşid Bey, İhsan Bey, Evrak Müdürü Mehretad Efendi, Hukuk Müşaviri Herand Bey'di.⁴⁷ Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın saraya gönderdiği liste Sultan Reşad tarafından aynı gün onaylandı.⁴⁸ 1909 yılı Eylül ayı itibarıyla Hariciye Nezaretindeki tensikatta 625 kişi kadro dışında kalmıştı.⁴⁹

⁴¹ BOA, BEO, 3604/270274 Lef 1.

⁴² *Tanin*, nr. 350 (11 Ağustos 1325/24 Ağustos 1909), s. 2.

⁴³ *Tanin*, nr. 354 (15 Ağustos 1325/28 Ağustos 1909), s. 4.

⁴⁴ *Tanin*, nr. 356 (17 Ağustos 1325/30 Ağustos 1909), s. 2.

⁴⁵ *Tanin*, nr. 363, (24 Ağustos 1325/6 Eylül 1909), s. 4.

⁴⁶ *Tanin*, nr. 370 (31 Ağustos 1325/13 Eylül 1909), s. 3.

⁴⁷ BOA, İ. HR, 419/13, 1327/Ş-13, Lef 1 ve Lef 2 (30 Ağustos 1325/12 Eylül 1909).

⁴⁸ BOA, İ. HR, 419/13, 1327/Ş-13, Lef 4 (31 Ağustos 1325/13 Eylül 1909).

⁴⁹ BOA, BEO, 3633/272447, Lef 1 (27 Ş 1327/13 Eylül 1909)

3. Hariciyede 1910 Tensikatu ve Yapılan Hatalar

1910 yılı Ocak ayı başında atanan Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, ilave bir tensikat kanunu hazırlanacağını açıkladı. Hazırlanan yasanın yürürlüğe girmesinin ardından tensikat komisyonları oluşturulmaya başlandı. Komisyonlar Şubat ve Mart aylarında tensikata devam etti. Bu tasfiyeyle Hariciye Nezaretinden o tarihe kadar atılan memur sayısı 1.210'a ulaştı.⁵⁰

Tensikat sırasında yapılan bir takım haksızlıklar neticesinde hoşnutsuzlukların giderek artması üzerine itirazları incelemek için Tedkik-i Tensikat Komisyonu oluşturuldu. Konumuz itibariyle yalnızca Hariciye Nezareti memurlarınca yapılan itirazları ele alacağız. Tedkik-i Tensik Komisyonu'na da nezaretlerden temsilciler seçildi ve Hariciye Nezareti'nden Tabiiyet Müdürü İzzet Bey getirildi.⁵¹ Bâbîâlî'de bir araya gelen üyeler içlerinden bir ay süreyle görev yapması için komisyonun başkanlığına Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Azası Kemaleddin Bey'i seçti. Bu sürenin sonunda ise daimi başkanı seçecek komisyon Cumartesi, Salı ve Perşembe günleri toplanacaktı.⁵² Tedkik-i Tensikat Komisyonu 1.700'den fazla dilekçeyi ele alacaktı. Ancak, hızlı karar alabilmek amacıyla nezaretlerin tensikat defterlerini incelemeye karar verdi. Tensikat Kanunu'nun 10 ve 11'nci maddeleri nedeniyle kadro haricinde kalanların durumu komisyonun çalışma alanıydı.⁵³ Daha önce belirtildiği gibi, memurlar istihdam edilebilir veya edilemez diye ayrılmışlardı. Kanunun 10'ncu maddesine göre, tensik komisyonlarının yapacağı inceleme sonucunda "kötü hâli" tespit edilenlerin yeniden memuriyete dönmeleri caiz değildi;⁵⁴ bunlar ne kadar süre istihdam edilmiş olursa olsunlar tazminat veya maaş verilmeden ihraç edileceklerdi. Buna karşılık 11'nci maddeye göre, yani mesleki yetersizlikleri nedeniyle kadro dışına çıkarılacaklara hizmet süresine göre maaş verilecek veya yine hizmet sürelerine göre emekli edileceklerdi.⁵⁵

Tensikatla kadro dışına çıkarılan Hariciye Nezareti memurları da tıpkı diğer nezaretlerden tasfiye edilenler gibi, Tedkik-i Tensikat Komisyonu'na başvurdu. Hariciye Nezaretinden atılan memurların bir kısmının kadro dışına çıkarılmalarında Tensikat Kanunu'nun yanlış maddesi gerekçe gösterilmiş ve bu nedenle tazminat alamamışlardı.⁵⁶ Bir kısmına tam aksi uygulama yapılmıştı. Tensikatın titizlikle yapılmadığı ve açıklanması zor bazı yanlışlıkların olduğu da ortaya çıktı. Tazminatsız kadro haricine çıkarılmak için memurun 10'ncu madde kapsamında olması gerekiyordu. Buna rağmen, kimi memurların isimleri karşısına 11'nci madde gerekçesiyle kadro dışı kaldıkları yazılmıştı. Anlaşıldığı kadarıyla dönemin tensik komisyonu nezaret memurlarından bazılarının kötü şöhretine rağmen tazminat almalarını sağlamış, bir kısmına ise mesleki yetersizlikten atılmalarına karşılık kanuna aykırı biçimde ödeme yapılmasını engellemişlerdi. Olasılıkla kişisel yakınlık veya husumet diğer nedenlerin önüne geçmişti.

⁵⁰ BOA, BEO, 3751/281272 Lef 2 (8 R 1326/20 Mart 1910)

⁵¹ BOA, BEO, 3760/281986 Lef 3, (19 Ca 1328/29 Mayıs 1910); E. Tural, *Aynı eser*, s. 142.

⁵² *Tanin*, nr. 635 (26 Mayıs 1326/8 Haziran 1910), s. 4.

⁵³ Tural, *a.g.e.*, s. 142.

⁵⁴ Yeniden memuriyete dönmek isteyenlere 1911 yılında da geçit verilmedi (BOA, MF. MKT, 1165/5 (29 Z 1328/Ocak 1911))

⁵⁵ BOA, İ. KAN, 6/5 (12 C 1327/1 Temmuz 1909).

⁵⁶ BOA, BEO, 3825/286812, Lef 3.

Hariciye Nezareti memurlarının itirazları Tedkik-i Tensikat Komisyonunu uzun süre uğraştırdı. Komisyonun yaptığı araştırmada bazı memurların nezaret sicil kalemi kayıtlarıyla, tensikat defterlerinde tensik komisyonunca haklarında uygulanmasına karar verilen kanun maddesinin farklı olduğu görülmüştü. Bu nedenle tensik defterinin orijinali Hariciye Nezaretinden istenip, incelendi. Bu tetkikin neticesinde asıl defterler ile sicillerindeki kayıtlar arasında fark olduğu ortaya çıkınca o dönem Tensikat Komisyonu üyeliği yapan Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi Üyesi Salim Bey çağrıldı ve durumu açıklaması istendi. Salim Bey, memurlardan bazılarının isimleri karşısında 11'nci madde şerhi verilmesinin maaş ve tazminatsız kadro dışına çıkarılmalarını sağlamak amacıyla yapıldığını belirtmişti. Tedkik-i Tensik Komisyon üyeleri, maaş ve tazminatsız kadro dışında bırakılmak için 10'ncu maddenin uygulanması gerektiğini anımsatmış ve 11'nci madde diye yazılmasının hatadan mı kaynaklandığı sorulduğunda da Salim Bey, hata olduğunu açıklamıştı. Ancak, aynı şerh bir memur için değil, 10'da fazla isim için verilmişti. Komisyon üyelerine göre, esas memuriyet karşısında da ayrı suretle şerhlere rastlandığı için bu bir hata olamazdı. Sicil kalemince haklarında 11'nci madde uygulananların tensikat defterlerinde 10'ncu madde kapsamında gösterilmesi hakkında açıklama yapması için Salim Bey'in ardından yine tensik komisyonu üyelerinden Hariciye Nezareti Sicil Müdürü Ali Rıza Bey davet edildi. Ali Rıza Bey, sicil kaydının muhasebeden verilen cetvellere göre yapıldığını açıklayınca, komisyon Muhasebe Müdürü Mehmed Bey'i çağırdı. O da Salim Bey'in ifadesi doğrultusunda işlem yapıldığını söyledi.

Tedkik-i Tensik Komisyonu üyeleri, tensik defterlerinde gösterilen kanun maddesini esas almalıydı ve bunun dışındaki ifadeleri dikkate almamaları gerekiyordu. Ancak, Hariciye Nezareti muhasebesinin Salim Bey'in ifadesi üzerine ödeme yapması nedeniyle o dönem tensikat komisyonunda yer alanları sorgulayarak araştırmasını derinleştirdi. Tensik komisyonu başkan ve üyelerine yeniden defterlerde yazılı 11'nci maddeden kastın 10'ncu madde olup olmadığını sordu. Ağustos 1910'da Tensik Komisyonu'ndan Azaryan Efendi ile Salim ve Şadan Bey yazılı cevaplarını gönderdi. Hepsisi de aynı şeyi belirtiliyordu. Yani, durum sadece bir hatadan ibaretti.⁵⁷ Tedkik-i Tensikat Komisyonu'na yazılı bir yanıt gönderen bir diğer isim o zaman komisyonda yer alan ve yeni kabinenin Orman ve Maadin ve Ziraat Nazırı Mavrokordato Efendi'ydı. Mavrokordato Efendi, Hariciye Nezareti memurlarının tensikatına ait defterin Salim Bey tarafından düzenlendiğini ve üzerinden zaman geçmesi nedeniyle defterdeki isimlerden bazılarının tensikat kanunu kapsamına alınmalarının sebeplerini hatırlamadığını bildirdi. Salim Bey tarafından yapılan açıklamanın o zamanki gelişmelerle uyumlu olduğuna şüphesi bulunmadığını yazdı.⁵⁸ Tensikat esnasında Hariciye Nezareti Müsteşarı olan Azaryan Efendi de kötü şöhretlerinden dolayı açığa çıkarılanların elbette 10'ncu madde gereği ihraç edildiklerini ve için 11'nci maddenin gerekçe gösterilmesinin bir hatadan ileri geldiğini belirtti.⁵⁹

Biri çalışanlar ve diğeri mazulüne, üçüncüsü kadro haricinde kalan merkez memur ve kâtiplerine ait olmak üzere nezaretin tensik komisyonunca düzenlenmiş ve istenilip incelenen müsvedde halinde üç defter vardı. Bunlardan çalışanlara ait

⁵⁷ BOA, BEO, 3825/286812, Lef 7 (18 Ağustos 1326/31 Ağustos 1910)

⁵⁸ BOA, BEO, 3825/286812, Lef 6 (23 Ş 1326/30 Ağustos 1910).

⁵⁹ BOA, BEO, 3825/286812, Lef 4 (2 Eylül 1326/15 Eylül 1910).

olan defterin sonu komisyon heyetince imzalanmıştı. Bu defterde yapılan tashih de heyetten bazıları tarafından imzalanarak onaylanmış. O nedenle içeriği Tedkik-i Tensik Komisyonu'na kabul edildi. Ancak, diğer iki defterin sonundaki mühürler eksikti; yapılan tashih de imzalanmamıştı. Tensikat komisyonundaki isimlerin yanıtlarında da hata olduğu belirtilmişti; ayrıca, memurların bazılarının isimleri karşısına “tekaüde davet” kelimeleri yazılarak hangi maddenin uygulanmasına karar verildiği gösterilmemişti. Bu nedenle Tedkik-i Tensikat Komisyonu üyeleri Hariciye Nezaretinden yapılan şikâyetlerin incelenmesinin zor olduğuna karar verdi. Komisyon heyetinin onay ve bilgisi olmaksızın yalnız Salim Bey'in ifadesiyle defterlerde 11'nci maddenin uygulanacağı memurlara muhasebe tarafından 10'ncu maddenin tatbiki için cetvel düzenlenmesi de dikkat çekiciydi. İki defter içerikleri doğrulanmadıkça bunlar üzerinde işlem yapılamazdı. Ve Hariciye memurlarından komisyona müracaat edenler hakkında da defterlerin içerikleri değiştirilip doğrulanana kadar bir muamele yapılmayacağı aşıkardı.⁶⁰ Bu konuyla ilgili daha sonraki gelişmeler hakkında bilgi edinilememiştir. Ancak, Hariciye Nezaretindeki tensikat sırasında kadro dışında kalan memurların bu kararlar bir kez daha mağdur oldukları anlaşılmaktadır.

Sonuç

II. Meşrutiyet'le iktidarı önceleri dışarıdan denetleyen İTC, bir süre sonra doğrudan yer aldığı hükümette, 1908 öncesi döneminin kadrolarını temizlik hareketine girişmiştir. Başlangıçta yasal bir düzenleme olmadan yapılan tensikat, 1909'da planlı bir organizasyona dönüşmüş ve tüm nezaret ve dairelerden II. Abdülhamid dönemiyle özdeşleşmiş, kendilerine göre kötü şöhretli isimleri devlet kadrolarından tasfiyesiyle devam etmiştir.

Bu çalışmada Hariciye Nezaretinde gerçekleştirilen tensikat ele alınmıştır. Hariciye Nezaretindeki tensikat öncelikle nezaretin ülke dışındaki yapılanmasından başlamıştır. Özellikle sefaretlerde faaliyet gösteren hafiyeler tasfiye edilmiştir. Yurtdışında örgütlenmek zorunda kalan İTC üyelerinin II. Abdülhamid'in hafiyelerince izlenmesi ve kimi sefirlerin baskısı ile buldukları ülkelerden çıkarılmalarının, temizliğin buradan başlamasında kuşkusuz payı vardır.

Hariciye Nezaretinin yurtdışı temsilciliklerinde maaş tensikatı yanında çok önemli merkezlerdeki sefirler görevlerinden alındı, sefaretlerdeki memur, kâtip, tercüman ve diğer çalışanların sayısında da indirim yapıldı. Şehbenderlikler, yer ve sayıları itibarıyla büyük ölçüde yeniden yapılandırıldı. Sefaretler ve şehbenderliklerdeki tensikat ve yeni yapılanmayla önemli bir miktarda tasarruf elde edilmese de kanımızca buradaki öncelikli amaç, II. Abdülhamid'e bağlı sefir ve diğer çalışanların tasfiyesiydi. Dış politika ülkeler için hayati öneme sahiptir, günün koşullarına göre şekillendirilse de ana unsurları çok fazla değiştirilmez. Tensikat neticesinde sefirlerin çoğunun tasfiyesi ve yerlerine daha az tecrübeli isimlerin getirilmesinin sonraki birkaç yıllık dönemde dış politikada etkisini gösterdiğini söylemek yanlış olmaz. Bu değişikliğin etkileri ve yol açtığı gelişmeler ayrıca incelenmesi gereken konudur. Ancak, tüm bürokraside âdeta bir deprem etkisi yaratan tensikatta Hariciye Nezaretindeki tasfiyenin de bir nezaret bürokrasisinde kırılmaya yol açtığı kesindir. Sadece yurtdışında değil, merkezdeki

⁶⁰ BOA, BEO, 3825/286812, Lef, 7 (18 Ağustos 1326/31 Ağustos 1910).

Hariciye bürokrasisinin de büyük bir değişime uğradığı açıktır.

Tensikat esnasında bilerek veya bilmeyerek yapılan bir takım hataların, nezaret bürokrasisinin bir kısmını doğrudan etkilediği anlaşılmaktadır. Çünkü nezaretin bazı memurları yapılan hatalardan dolayı tazminat veya maaş alamadan devlet kadrolarından tasfiye edilmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz, *1909-1914 İttihat ve Terakki*, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul Tarihsiz.
- AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, Ankara, 1987.
- AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren yayınları, İstanbul 1993.
- ANAR, Turgay, *Viyana'dan Londra'ya -II Abdülhamid'in Kâtibi Hüseyin Kâzım'ın Viyana, Almanya, Moskova Seyahatnâmeleri-*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2016.
- BARDAKÇI, Murat, “Abdülhamid'in Washington Elçisi Lübnan'ı Verip Suriye'ye Cumhurbaşkanı Olmuştu”, *Hürriyet*, 23 Temmuz 2006.
- ÇETİN, Nurten, *Son Sadrazam Teyfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2016.
- KANSU, Aykut, *1909 Devrimi, Elusive Transformation: The Revolution of 1909 in Turkey*, Çev. Ayda Arbal, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kırmızı Abdülhamit, “Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilanin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti”, *1908-2008 Jön-Türk Devrimi'nin 100. Yılı Uluslararası Kongre Bildirileri*, hist.sehir.edu.tr/SiteAssets/Pages/Arastirma/.../Mesrutiyette_Istibdat_Kadrolari.pdf/21/01/2017, sa: 10:00.
- KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İsis Yayınları, İstanbul, 1999.
- KURŞUN, Zekeriya, Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasî Hayatı, İcraatı ve Fikirleri 1838-1914, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1991.
- KURŞUN, Zekeriya, “Said Paşa, Küçük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 576-578.
- MANAV, Nursel, *Mülkiye Tekaid Sandığı'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890)*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014.
- Salih Münir Paşa (Çorlu), *Geçmiş Zamanlar -II. Abdülhamid Devri Osmanlı Diplomasisi İstanbul ve Paris Hatıraları-*, (Haz. Ali BİRİNCİ-Selma GÜNAYDIN), TTK yayımı, Ankara, 2015.
- TAŞCIOĞLU, Ömer Lütfi, “Almanya'nın Osmanlı Devleti Dönemindeki Ermeni Politikaları”, *Gazi Türkiyat*, Güz 2016/19.
- TOROS, Taha, *Ali Münif Bey'in Hâtıraları*, İsis Yayınları, İstanbul, 1996.
- TURAL, Erkan, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, İmge Yayınları, Ankara, 2016.
- _____, ““II. Meşrutiyet Dönemi'nde Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'nde Bürokratik

Reform”, *Vakıflar Dergisi*, S. 31, 2008.

_____, “Osmanlı Posta Bürokrasisi 1908-1914”, *A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 46, Ankara, 2009, s. 205-230.

_____, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Adliye ve Mezâhip Nezaretinde Bürokratik Reform”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2, C. 57, Ankara, 2008, s. 205-225.

Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

İrade, Hariciye (İ. HR)

İrade, Maliye (İ. ML)

İrade, Kanun (İ. KAN)

Bâbîâli Evrak Odası (BEO)

Maarif Nezareti, Mektubî (MF. MKT)

Meclis-i Vükelâ (MV)

*Arşiv belgelerinin numaraları metin içinde yer almaktadır.

Gazeteler:

Tanin: nr. 7, 19, 24, 26, 329, 334, 350, 354, 356, 363, 370, 635.

EKLER

Ek-1

Tablo: Sefaretlerdeki Tensikat (Lira)

Memuriyet	Tensik Olunan Memuriyetlerin Eski Mahsusatı	Tensik Olunan Mahsusat			Kadro Dışı Kalan Görevler Mahsusatı		
<i>Paris Sefareti</i>							
Görevli	Ücret	Toplam	Maaş	Tahsisat	-	-	-
Sefir	415	360	200	260	-	-	-
Müsteşar	53.5	50	40	20	-	-	-
Başkâtip	27.	40	30	10			
İkinci kâtip	10.	30	20	10			
Üçüncü kâtip	10	25	15	10			
İmam	22.5	22.5	12.5	10			
Kadro Haricinde Kalanlar							
Başkâtip					10	10	-
İkinci kâtip					36	18.5	17.5
İkinci kâtip					17	13.5	3.5
Kâtip					15	12.5	2.5
Üçüncü kâtip					14	9	5
Ateşe					5	5	-
<i>Londra Sefareti</i>							
Sefir	350	360	200	160			
Müsteşar	53.5	50	40	10			
Başkâtip	42.6	40	30	10			
İkinci kâtip	26.1	30	20	10			
Üçüncü kâtip	19.6	25	15	10			
Mütercim	15.8	10	-	10			
İmam	22.5	22.5	12.5	10			
Kadro Haricinde Kalanlar							
İkinci kâtip					32.5	16.75	15.75
Memur					12	11	1
Toplam	1.068	1.065	635	430	141.5	96.25	45.25
<i>Petersburg Sefareti</i>							
Sefir	283.5	360	200	160			
Müsteşar	49.5	50	40	10			
Başkâtip	34.4	40	30	10			
İkinci kâtip	26.1	30	20	10			
Üçüncü kâtip	-	25	15	10			
Mütercim	10	10	-	10			
İmam	22.5	22.5	12.5	10			
Kadro Haricinde Kalanlar							

İkinci ikinci kâtip	-	-	-	-	26.1	13.55	12.55
Berlin Sefareti							
Sefir	383.5	360	200	160			
Müsteşar	49.5	50	40	10			
Başkâtip	36	40	30	10			
İkinci kâtip	26.1	30	20	10			
Üçüncü kâtip	22	25	15	10			
Mütercim	49.5	10	-	10			
İmam	22.5	22.5	12.5	10			
Viyana Sefareti							
Sefir	283.5	360	200	160			
Müsteşar	49.5	50	40	10			
Başkâtip	36	40	30	10			
İkinci kâtip	26.1	30	20	10			
Üçüncü kâtip	-	25	15	10			
Mütercim	-	10	-	10			
İmam	2.250	22.5	12.5	10			
Kadro Haricinde Kalan							
Hademe	--	-	-	-	475	475	-
Avukat	-	-	-	-	855	855	-
Roma Sefareti							
Sefir	304.5	360	200	16.0			
Müsteşar	49.5	50	40	10			
Başkâtip	45.1	40	30	10			
İkinci kâtip	26.1	30	20	10			
Üçüncü kâtip	11.25	25	15	10			
Mütercim	-	10	-	10			
İmam	22.5	22.5	12.5	10			
Washington Sefareti							
Sefir	203	360	200	160			
Müsteşar	-	5.0	40	10			
Başkâtip	36	40	30	10			
İkinci kâtip	27	30	20	10			
Mütercim	-	10	-	10			
Kadro Haricinde Kalan							
Üçüncü kâtip	-	-	-	-	20	15	5
Tahran Sefareti							
Sefir	349.5	360	200	160			
Müsteşar	48.9	50	40	10			
Başkâtip	32.3	40	30	10			
İkinci kâtip	24.4	30	20	10			
Üçüncü kâtip	-	25	15	10			

Kadro Haricinde Kalan							
Mirza	-	-	-	-	5.5	5.5	
Mirza	-	-	-	-	6.5	6.5	
Atina Sefareti							
Sefir	203	200	100	100			
Başkâtip	46	40	30	10			
İkinci kâtip	26.1	30	20	10			
Üçüncü kâtip	-	25	12.5	10			
Tercüman	10	5	-	5			
Kadro Harici Kalan							
İkinci ikinci kâtip	-	-	-	-	25	17.5	7.5
Kapıcı	-	-	-	-	1.44	1.44	
Belgrad Sefareti							
Sefir	153	200	10.0	10			
Başkâtip	36	40	30	10			
İkinci kâtip	26.1	30	20	10			
Üçüncü kâtip	15	25	15	10			
Tercüman	13.5	5	-	5			
Kadro Harici Kalan							
Kâtip	-	-	-	-	15	12.5	2.5
Bükreş Sefareti							
Sefir	283.5	200	100	100			
Başkâtip	36	40	30	10			
İkinci kâtip	-	30	20	10			
Üçüncü kâtip	-	25	15	10			
Tercüman	4.4	5	-	5			
Kadro Harici Kalan							
İkinci kâtip					28.35	14.6	13.75
Brüksel Sefareti							
Sefir	247.5	150	100	50			
Başkâtip	39.7	40	30	10			
Kadro Harici Kalan							
Sefaret tahsisatı	-	-	-	-	200	-	200
Müsteşarlık	-	-	-	-	46	23	23
Başkâtibi	--	-	-	-	26.1	13.5	12.6
Brüksel sefareti ikinci kâtibi	-	-	-	-	11.25	10.6	65
Kançılar	-	-	-	-	8	8	-
Lahey Sefareti							
Sefir	153	150	100	50			
Başkâtip	36	40	30	10			

Mütercim	-	5	-	5			
Kadro Harici Kalan							
İkinci kâtip	-	-	-	-	26.05	13.5	12.55
Stokholm Sefareti							
Sefir	150	150	100	50			
Başkâtip	36	40	30	10			
Mütercim	-	5	-	5			
Madrid Sefareti							
Sefir	213	150	100	50			
Başkâtip	36	40	30	10			
Mütercim	-	5	-	5			
Kadro Haricinde Kalan							
İkinci kâtip	-	-	-	-	26.1	13.75	12.55
Çetine Sefareti							
Sefir	72	120	80	40			
Başkâtip	36	40	30	10			
İkinci kâtip	-	30	20	10			
Tercüman	63	5	-	5			
Bulgaristan							
Komiser	287.5	150	100	50			
Başkâtip	36	40	30	10			
İkinci kâtip	30	30	20	10			
Kâtip ve mukayyid	15	25	15	10			
Tercüman ve kañçılar	23	23	-	23			
Filibe kâtibi	22.5	25	20	5			
Burgaz kâtibi	15	20	15	5			
Kadro Harici Kalan							
Fransızca başkâtibi	-	-	-	-	8	8	-
Kâtip muavini	-	-	-	-	15	12.5	2.5
Tabip	-	-	-	-	5	5	-
Toplam	5.943	6.393	3.845	2.548	654	304	350

هارجیه تسیقاتده ماموریته انتخاب و تعیین کیلمان دایره رُեսاسنک

اسامیسین بیه جدولده

استا	آزار یا نه افندی	ابقا
استا - معاوی	تقیل بک	ابقا
قلم مخصوص مدیری	استا - اولوی مدیری صالح بک	
شیخه مدیری	رساد بک	ابقا
کلی مدیری	علی رضا بک	ابقا
امور سیاهه مدیری	امیر بک	
امور سیاهه شعبه مدیری	موصا تحریرات حاجیه شیخه عاصیه افندی	
ترجمه شعبی مدیری	آلان بک	ابقا
مطهرجات شعبی مدیری	معاذ کله مولانا اولام افندی	
امور کهنه و قاجار { و حقه کله مدیری	شیخه افندی طره اری	
امور کهنه شعبی مدیری	مارسیا باسه شهزادی ضیا بک	
امور قاجار شعبی مدیری	لاکهن سفارت شعبی باسه کاجا و خانم شیخه افندی	
تألیف شعبی مدیری	احمد صالح بک	ابقا
محاسبه شعبی مدیری	قیودا سیاهه کاجی محمود کنگاه بک	
اورا و مدیری	میرداد افندی	
حقوقه سادری	لهاند بک	ابقا
حقوقه سادری	قلم مخصوص مدیری رشید بک	
استا - اولوی مدیری	معاذ کله مولانا هسانه بک	

ایم

419/13

İ.HR.1324/Ş-13

Ek-5: BOA, İ.HR. 419/13: Hariciye tensikatında memuriyetleri intihab ve tayin kılman daire rüesasının isimleri

تبلذ رفسجی	حاضر بولنا نه ذوات فامك اساسی		سنبطناة رفسجی
تجلذك كشاف ذی			شاخیج
زیچہ			سیا
مخ			نوعی
تذکرہ اولنا نه ہوا نہ منام، ورژناك نوعیلر خودہ مالی بائیلا اوارا اولو ستیوراندن نوری بکوس لاسی زبجی دماغوفانی دمی نامی فطرہ اولو زبجی			
نوعی	تکدی دملقوفانی	اوزاقا اولو تہی نوروسی	تاریخ پورا الہی
	روپ	روپ	روپ
خلاصہ مالی			
<p>خارجہ نقد تہی تسفیات اخیرہ جہ نقد رت اوارا اولو سہ اسلمی وجہ برہمن تہی اولو سہ اسلمی کی برہمن اولو سہی صفدہ درہ اور دیگر کی صفدہ ورثہ عدد خلفا اسلمی کو سولہ اسلمی مذکور اولو سہ اسلمی امسالہ تہی اولو سہ تہی بو نقد و ستمیہ ایلو اوارا اولو سہی غیر قابل اولو سہی بیانہ تہی اسسفیات معاولندہ بولنسہ اولو سہ لکھی اسلمی یک سہی یوز الی غروسہ معسہ تہی صفدہ مین لکھ دمارا ذکر برہمن صفدہ چودہ کی لازم کلانہ الہی اسلمی یک درہ یوز اولو سہ صفدہ اولو سہ ہ اختر سکتونوز اولو سہی صفدہ الہی اولو سہ دمی درہ سونوز غروسہ معسہ تہی صفدہ دہنصفات واقعہ نہ قارٹون انجازی صفدہ نقد نہ مذکورہ کل ۸۸۰۰ سمانہ تہی تاریخ مذکورہ اولو سہی</p>			
تکرازیم			
<p>تسفیات صفدہ انجاز اولو سہ ذواک معانظسی لازمہ نہ بولنسہ واما لہ سربا سہ ایہ ہئی تہی تریجی اسما غیر مکملہ کو بولنسہ اولو سہی نہ ایلورہ ہر وجہ تسفیات بولناٹ وقوع بولنجر ایجا نہ باقلک خارجہ نقد نہ جہ اولو سہی اسما کی مذکورہ سہی</p>			
<p>سماں لکھی ہر واکھی ہر واکھی ہر واکھی</p>			
<p>۷</p>			
MV.00121			
فیلہ مسو نہ تہی مضمون اصنا مکمل	امری معاذ کلہ تہی مضمون اصنا مکمل	امری معاذ کلہ تہی مضمون اصنا مکمل	امری معاذ کلہ تہی مضمون اصنا مکمل
تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ

Ek-6: BOA, MV. 121/46: Tensikat hakkında alınan karar.